

De Evolutie van het Brugse Stadsgebied

De stad Brugge is ontstaan rond de grafelijke burcht, op de grens van twee karolingische domeinen : Sijsele ten oosten en Snellegem ten westen. Het is op het grondgebied van deze beide domeinen dat de stad zich ontwikkeld heeft (1).

I. De Stads grens in de XIe eeuw.

De oudste vermelding van de Brugse stadsgrens is te vinden in het eerste artikel van de keure, die door graaf Filips van de Elzas aan Brugge werd geschonken tussen 1168 en 1178 : „ Si quis alicui vulnus fecerit infra pontem sanctae Mariae, infra Botrebeika, infra usque ad domum Galteri calvi, infra usque ad domum Lanekini carpentarii supra terram Balduini de Prat, infra fossatum veteris molendini,... ” (2).

1) Over de oudste geschiedenis van de stad zijn in de laatste jaren enkele belangrijke studiën verschenen : F.L. Ganshof, *Iets over Brugge gedurende de preconstitutioneele periode van haar geschiedenis*, in „Nederlandsche Historiebladen”, I (1938), pp. 281-303. — J. Dhondt, *De vroege topografie van Brugge*, in „Handelingen van de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent”, XI (1957), pp. 3-30. — E. I. Strubbe, *De parochies te Brugge vóór de 12e eeuw*, in „Album English”, Brugge, 1952, pp. 355-380. — J. Noterdaeme, *Studiën over de vroegste kerkgeschiedenis van Brugge* : I. *Sijsele en het Sint-Maartenskapittel te Utrecht*, in „Sacris Erudiri”, Steenbrugge, VI (1954), pp. 181-188. — II. *De fiscus Weinebrugge en de herkomst van de Sint-Salvatorkerk te Brugge*, Ibidem, VII (1955), pp. 131-139. — J. Noterdaeme, *De fiscus Snellegem en de oudste kerstening in het westen van Brugge*, in „Handelingen van de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent”, XI (1957), pp. 104-111. — A.E. Verhulst, *Les origines et l'histoire ancienne de la ville de Bruges (IXe-XIIe siècle)*, in „Le Moyen Age”, 1960, pp. 37-63. — A.C.F. Koch, *Brugge's topografische ontwikkeling tot in de 12e eeuw*, in „Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis te Brugge”, 1962, pp. 5-67. — J. De Smet, *De oude hydrografie van de stad Brugge*, in „Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis te Brugge”, 1949, pp. 5-22.

2) L. Gilliodts-Van Severen, *Coutume de la Ville de Bruges*, deel I, Brussel, 1874, p. 189.

Dit artikel laat ons toe de grens van de stad op zekere punten te bepalen.

De Mariabrug was de toegang tot de stad voor de reizigers die kwamen uit de richtingen van Gent en Kortrijk. Zij lag niet op de plaats waar de huidige Mariabrug ligt, maar meer ten noorden, voorbij de O. L. Vrouwkerk, die toen nog buiten de stad lag (3).

De Boterbeke is het huidig Kapucijnenreijtje, dat loopt ten westen van de Koning Albertlaan, tussen de vesting en het Zand.

De ligging van het huis van Galterus calvus kan niet meer bepaald worden.

Lanekin de timmerman woonde op de heerlijkheid van Praat, die zich uitstreckte over geheel het gebied van de oude parochie Sint-Gillis. Tot aan 1801 kwam deze parochie ten zuiden tot aan de Spiegelrei (4).

De gracht van de Oude Molen is de huilige Groenerei en Verversdijk. De Groene rei, die eindigde aan de oude molen, liep droog op 12 juli 1128, ten gevolge van sabotage aan de oude molen (5).

In 1127-1128, na de moord op graaf Karel de Goede, werd het stadsgebied voor de eerste maal omgeven door een volledige omwalling, daartoe werd de Boterbeke, vanaf het Zand, verbonden met de Lane bij de Sleutelbrug, door de nu ten groten dele overwelfde Smedenrei (6). Zodat het stadsgebied nu begrensd was door de binnenreien : Kapucijnenrei, Smedenrei, Lane tussen de Sleutelbrug en de Jan Miraalstraat, vandaar tot de Jan

3) Over het verleggen van de Reie rond de O.L. Vrouwkerk te Brugge om deze laatste binnen de stad te brengen, zie J. De Smet, a.w., p. 15.

4) E. Rembry, *De bekende pastors van Sint-Gillis te Brugge*, Brugge, 1890-1896, pp. 412-413, alsook Algemeen Rijksarchief te Brussel. Verzameling kaarten en plannen, nrs. 79 en 80.

5) H. Pirenne, *Histoire du meurtre de Charles le Bon par Galbert de Bruges*, Parijs, 1891, §118, p. 169.

6) Ibidem, §25, pp. 44-45 en §110, p. 158. Dit wordt nu betwist door A.C.F. Koch, a.w., pp. 56-57.

van Eyckplaats, de Spiegelrei, Verversdijk, Groene rei, Steenhoudersdijk, Rozenhoedkaai, Dyver, door het Sint-Janshospitaal naar het Begijnhof en het Minnewater, vanwaar een vertakking liep naar het Kapucijnereitje (7).

II. De Braamberg.

In maart 1246, wanneer de Minderbroeders hun klooster wilden verleggen van de Freren Akker, bij de kerk van Sint-Gillis, naar het zuiden van de stad, werd hun door de stadsmagistraat grond geschonken voor hun nieuw klooster „in prato qui dicitur Bramberg”, 't is te zeggen het gewest gelegen tussen de Steenhoudersdijk en de huidige Magdalenakerk, gewest dat toen tot het Brugse stadsgebied behoorde alhoewel het buiten de binnenreien lag (8). Wij kunnen niet meer achterhalen wanneer dit gewest bij de stad werd ingelijfd, noch waar de grens van de stad aldaar kon liggen. Wij weten alleen dat het klooster van de Predikheren, dat in 1234 gesticht werd in de Langestraat ten westen van de Braamberg, gebouwd werd op het grondgebied van de heerlijkheid Sijsele (9).

III. De grote gebiedsuitbreiding van 1275.

Rond 1270 was het grondgebied van de stad veel te klein geworden, zodat een deel van de inwoners op het omliggend gebied was geen wonen. Daarom vroeg de magistraat aan gravin Margareta om de stad door inlijvingen te mogen vergroten.

De gravin benoemde scheidsrechters om deze zaak in der minne te regelen met de heer van Sijsele, die een

7) De waterloop Augustijnenrei-Goudenhandrei werd waarschijnlijk eerst rond 1150 gegraven. Zie J. De Smet, *a.w.*, p. 12.

8) Miraeius-Foppens, *Opera Diplomatica*, deel IV, p. 551.

9) G. Meersseman, *Les débuts de l'Ordre des Frères Prêcheurs dans le comté de Flandre*, in „Archivum Fratrum Praedicatorum”, vol. XVII (1947), pp. 38-40. De huidige Coupure dagtekent slechts van 1751.

groot deel van zijn gebied aan de stad moest afstaan, alsook voor het afkopen van de kleine heerlijkheden van het Maandagse en het Voormezeelse die ook bij de stad zouden worden ingelijfd.

Door akte van 1 mei 1275 werd de nieuwe stadsgrens als volgt afgebakend. Van de Reie, tussen Brugge en Damme, daaromtrent waar nu de kilometerpaal 1 staat langs de Damse vaart, naar de Karel van Robaeystraat te Sint-Kruis, waar de paalsteen nog in de haag van een villa staat, verder te Sint-Kruis, langs de Moerkerkse steenweg, tot waar voor enkele jaren de Zustersschool stond, verder naar de oude herberg Het Schaak langs de steenweg op Male, van daar naar Assebroek aan het Tramhuis, verder naar het monument van Koning Albert op de hoek van de Peerdenstraat en Koning Albertlaan, vandaar naar Meulestee, ten zuiden van het station van Steenbrugge, bij het begin van de weg op Moerbrugge, verder ten zuiden van het kerkhof van Sint-Michiels, naar het gewezen Riethuis te Sint-Andries in de Sint-Baafsstraat, recht door naar het verdwenen Tempelhof aan de Spoorwegbrug over de Oostendse vaart, en terug naar kilometerpaal 1 langs de Damse vaart.

De inwoners, die binnen het nieuw ingelijfde gebied woonden, kregen dezelfde rechten als de bewoners van de oude stad. Wie niet wilde blijven kreeg veertien dagen tijd om dit gebied met al zijn bezittingen te verlaten zonder issuwerecht te moeten betalen (10).

Over de ligging van het Maandagse te Brugge weten wij zeer weinig. Een deel ervan lag bij Sint-Pieters, ten N. van de Oostendse vaart, alsook een ander deel langs

10) L. Gilliodts, *Coutume de la Ville de Bruges*, deel I, pp. 201-211, en *Coutumes des Petites Villes et des Seigneuries enclavées*, deel V, Brussel, 1892, pp. 32-35. Een plan van Brugge met de paallanden is gevoegd bij het werk van Warnkoenig-Geldolf, *Histoire de la Flandre*, tome IV : *Histoire de la Ville de Bruges*, Brussel, 1851.

de Damse vaart, op het grondgebied van Sint-Kruis (11). De heerlijkheid het Maandagse bezat nog talrijke secties buiten Brugge : te Assebroek, te Oedelem bij het Vliegende Peerd, te Sint-Michiels, te Koolkerke, te Dudzele en rond de kerk van Houtave. Deze buitengebieden besloegen een oppervlakte van 171 Ha. Zij werden bestuurd volgens een eigen landelijke keure, aangepast aan hun landelijke toestand, maar waren afhankelijk van de Brugse stadsschepenen. De griffier van de Brugse wezenkamer was belast met het bestuur van het buiteneeds Maandagse (12).

Van het Voormezeelse, dat geheel binnen het nieuwe stadsgebied lag, weten wij alleen dat het klooster van de Geschoeide Kamers, in 1264 opgericht werd op dit gebied. Het klooster lag in de hoek gevormd door de Karmersstraat en de Potterierei (13).

IV. Het Praatse.

Binnen het nieuwe gebied lag ook nog het Praatse, een sectie van de heerlijkheid van Praat te Oedelem. Het Praatse strekte zich uit ten N. van de Spiegelrei en stemde overeen met de oude Sint-Gillisparochie van vóór 1802 (14).

Het Praatse werd enkele tijd na 1275 door de stad Brugge aangekocht en bij het stadsgebied ingelijfd. In een Brugse schepenakte van 8 maart 1287, lezen wij „ up sint Gielis dorp in Brucghe, dat men heetet Wyc ende Praetsche, dat wilen wettelike gecocht was

11) J. De Smet, *Een schepenakte van het Maandagsche*, in „Biekorf”, Brugge, 1948, pp. 44-46. — 6 mei 1275 —; en Rijksarchief te Brugge, kaart n° 454 : Plan van Brugge met de paallanden, door A. Lammeire, 1735.

12) Gilliodts, *Coutume de Bruges*, deel I, pp. 211-227; Warnkoenig-Geldolf, *a.w.*, pp. 57-58, en J. De Smet, *De Heerlijkheid van het Maandagse*, in „Het Brugs Ommeland”, II (1962), pp. 84-88.

13) Sanderus, *Flandria Illustrata*, 's-Gravenhage, 1735, deel II, p. 114.

14) Zie nota 4.

ter steide boef van Brucghe..." (15). En in de stadsrekening over het jaar 1283 staat „In die Martini hyemalis (11 november) Jacobo de Calots (woekeraar) pro redemptione carte quam habebat a villa occasione emptionis terre de Praet : 150 lib.". Ook in de rekening over het jaar 1288 lezen we : „Item, in die purificationis beate Virginis, domino de sancto Venanto, pro redemptione carte quam habebat ex parte domini de Praet, occasione emptionis terre de Praet : 2000 lib.". De aankoop van het Praatse geschiedde dus ten laatste in 1283 (16).

V. Pogingen tot naasting van het Proostse en het Kanunnikse van Sint-Donatianus.

De stadsmagistraat moet verder ook nog getracht hebben om de talrijke enclaves van de twee heerlijkheden van de Proost en van de Kanunnikken van Sint-Donatianus te Brugge, die binnen het stadsgebied lagen, evenals zekere andere delen van de heerlijkheid van Sijsele, aan te kopen. Dit werd voorzien in 1293 bij het afkopen van de grote en van de kleine tol te Brugge, die respectievelijk behoorden aan de vrouw van Wastine en aan de heer van Gistel : „...ke se li dite ville accatoit ou acquerroit le terre de le provostei del eglise et des canones de Saint Donaes de Bruges, qui siet dedens les lignes des dites bonsnes, on rabateroit de le dite cense quatorze livres et quatre saus de le monnoie de Flandre par an... et se elle accatoit ou acquerroit le terre de Ziessiele, on rabateroit de le cense seze saus de le monnoie de Flandre par an..." (17).

15) *Cronica et Cartularium de Dunis*, Brugge, 1864, n° 1253, p. 641. Over de naam Wik, zie mijn studie: *De Brugse Wiicnamen*, in „Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis te Brugge”, 1948, pp. 112-117.

16) L. Gilliodts-van Severen, *Inventaire des Archives de la Ville de Bruges*, deel : *Introduction*, Brugge, 1878, pp. 353-354.

17) Warnkoenig-Geldolf, *a.w.*, p. 288, n° XXVI. De stadgrenzen van 1275 worden aldaar opnieuw aangegeven op pp. 286-287.

De enclaves van de heerlijkheden van de Proost en van de Kanunnikken van Sint-Donatianus werden echter nooit bij de stad ingelijfd, en bleven onafhankelijk tot in 1795.

Binnen de huidige stedelijke wallen, die gegraven werden tussen 1297 en 1300, lagen twaalf belopen van deze heerlijkheden.

A. Het Kanunnikse.

1° *Sint Donaas*, geheel het noordelijk kerkelijk deel van de Burg, rond de Sint-Donatianuskerk. 2° *Het Steen* en de Sint-Bazeliskapel op de westzijde van de Burg. 3° *Het Keerske* met de Sint-Pieterskerk, ten N. van de Philipstokstraat. 4° *De Sint-Kristoffelkerk* aan de noordzijde van de Markt. 5° *De Sint-Janskerk* te midden de Sint-Janplaats. 6° *Het Zuidproostse* tussen de Nieuwe Gentweg en de gevangenis. 7° *Den Blendens Ezel*, een herberg op de zuidoostzijde van de Blinde Ezelstraat.

B. Het Proostse.

8° *Het Hoogstuk*, langs beide zijden van het zuideinde van de Coupure. 9° *'s-Gravenbrugge*, tussen de 's-Gravenstraat, de Langerei en de Kom. 10° *De Speibrugge*, tussen Dampoort, Speelmansstraat, Snagaardstraat en vesting. 11° *Het Oostproostse*, rond de Diefhoek of Venkelstraat ten oosten van de Sinte-Annakerk. 12° *Jeruzalem* tussen de Kruisvest en de Stoelstraat.

In vele van deze twaalf enclaves zijn de grensstenen nog bewaard in de gevels van huizen.

Buiten de stadsvestingen, maar binnen de palen van de stad, lagen nog grote delen van het Kanunnikse, namelijk te Koolkerke, rond de kerk van Sint-Kruis en rond het kerkhof van Sint-Michiels; en van het Proostse te Sint-Kruis en te Koolkerke (18).

18) *Nieuwe Beterdinge van de Paelen der Stede van Brugghe ende d'Heerlykheden van den Proosschen ende Kanoninkschen in daten 29 April 1687*. Brugge, Van Praet, alsook Rijksarchief te Brugge, Kaart n° 454 : Plan van de stad Brugge door A. Lammeire, 1735.

De twaalf secties van het Proostse en het Kanunnikse te Brugge.

Deze heerlijkheden van de Proost en van de Kanunnikken van Sint-Donatianus te Brugge waren gesticht door graaf Robrecht II op 31 oktober 1089, wanneer de Proost aangesteld werd tot erfelijk kanselier of hoofd van de administratie van het graafschap Vlaanderen (19).

VI. De inlijving van de heerlijkheid Sijsele.

Geheel de heerlijkheid Sijsele werd bij de stad Brugge ingelijfd door akte van 23 oktober 1303, uitgaande van graaf Filips van Thiette, plaatsvervanger van de te Parijs gevangen gehouden graaf Gwijde van Dampierre. Dit gebeurde ten gevolge van het verraad van de heer van Sijsele, die partij gekozen had voor de koning van Frankrijk en tegen de graaf van Vlaanderen.

De heerlijkheid Sijsele omvatte, buiten de parochie van die naam, al de aanpalende parochien van de stad Brugge (20).

Later, waarschijnlijk in 1305 na de vrede van Athis-sur-Orge, werd de heerlijkheid van Sijsele teruggeschonken aan de heer van Sijsele. Maar daarna vinden wij dat de driehoek, gelegen tussen het oude Tempelhof (spoorwegbrug over de Oostendse vaart), de kerk van Sint-Pieters-op-den-Dijk, en kilometerpaal 1 langs de Damse vaart, bij het Brugse grondgebied was gevoegd.

Waarschijnlijk werd bij de teruggave van de heerlijkheid Sijsele, deze driehoek bij Brugge gelaten. In de Brugse stadsrekening over het jaar 1352, f° 113 wordt vermeld dat de burgemeesters en schepenen een deel van de stadsgrens hadden nagezien, onder meer „t' Sinte Pieters up den dyc ende voort tot de wateringhe in de Panne”. Dit laatste gehucht ter Panne, nu bij Kool-

19) L. Gilliodts-van Severen, *Coutume de la Prévôté de Bruges*, deel II, Brussel, 1887, pp. 10-15. De bezittingen van het Proostse strekten zich uit in geheel het graafschap Vlaanderen. Deze van het Kanunnikse alleen in het Brugse Vrije. *Ibidem*, pp. 2-5.

20) L. Gilliodts-van Severen, *Coutumes des Petites Villes et des Seigneuries enclavées*, deel V, Brussel, 1892, pp. 35-36.

kerke, werd doorsneden door de grenslijn die liep van de kerk van Sint-Pieters-op-den-Dijk naar kilometerpaal 1 langs de Damse vaart; ook stond aldaar een paalsteen. Dus moet deze driehoek reeds in 1352 bij Brugge behoord hebben.

In een tekst van 1453 over een rente van de Brugse Sint-Gilliskerk en gelegen op het gehucht ter Panne, dus in de driehoek die na 1275 bij het Brugse stadsgebied gekomen is, lezen wij : „ ende dat doe was tsisseelsche, es nu tbrucgsche, mids der verbuerte van eenen heere van Ziesseele die zyn goed verbuerte jeghen den grave van den lande, ende de goede lieden vander stede van Brucghe cochten alle tsiesseelsche dat binder stede ende pale van Brucghe lag ” (21).

VII. De Stad teruggebracht binnen de omwalling van 1297.

Door het Franse dekreet van 9 vendémiaire van het vierde jaar van de Republiek (1 oktober 1795) werden de Oostenrijkse Nederlanden, alsook het Prinsbisdom Luik, bij Frankrijk ingelijfd en ingedeeld in negen departementen. Er werd geen rekenschap gehouden met de vroegere territoriale indelingen. Brugge werd de hoofdplaats van het Leiedepartement, de huidige provincie West-Vlaanderen.

Door besluit van de Commissaris der Republiek te Brussel Boutteville, in dato 26 pluviöse IV (15 februari 1796), werd het Leiedepartement ingedeeld in veertig kantons. Het gebied van de stad Brugge binnen de vestingen werd één kanton. De enclaves van het Proostse en van het Kanunnikse kwamen bij de stad, maar het gebied buiten de vestingen, alsook de verder afgelegene delen van het Maandagse, werden bij de naaste gemeenten gevoegd.

Op 9 maart 1796 werd het nieuwe Brugse stadsbe-

21) K. de Flou, *Woordenboek der Toponymie van Westelijk Vlaanderen*, deel XV, Brugge, 1934, kol. 673.

stuur aangesteld. Bij de nieuwe indeling van de kantons had men vergeten de oude paallanden van de stad bij een kanton te voegen. Op 24 april vroeg het Brugse stadsbestuur de oude paallanden opnieuw bij de stad te voegen. Op 24 april werd de stad *voorlopig* belast met het bestuur van de paallanden, totdat deze op 15 mei bij de aanpalende gemeenten gevoegd werden, omdat het „vestiges de la féodalité” waren, waarvoor de Republikeinen een grote afschuw koesterden. Men had echter vergeten het gehucht Scheepsdale, dat zich uitstrekte tussen de Ezelpoort en de Scheepsdalebrug, bij een kanton te voegen. Eerst op 11 augustus 1798 kwam het bij de gemeente Sint-Pieters-op-den-Dijk (22).

Van 1796 tot 1898 had de stad een oppervlakte van 430 Ha. 6 a. 30 ca.

VIII. Nieuwe uitbreidingen na het aanleggen van de haven van Zeebrugge.

Ter gelegenheid van het graven van het zeekanaal en van het aanleggen van de haven van Zeebrugge werd het Brugse grondgebied herhaalde malen uitgebreid. Het Koninklijk Besluit van 12 juli 1899 voegde bij de stad: geheel de gemeente Sint-Pieters-op-den-Dijk, alsook delen van de gemeenten Koolkerke, Dudzele, Uitkerke en Lissewege. De wet van 12 augustus 1901 voegde nieuwe delen van Heist, Lissewege en Uitkerke bij Brugge. En door de wet van 28 augustus 1901 werd een deel van Sint-Andries aan Brugge afgestaan. Later, door de wet van 10 augustus 1932 kwamen nog andere delen van Dudzele, Lissewege en Zuienkerke bij Brugge. Tot slot, na het aanleggen van het nieuwe Brugse station buiten de stad, werd door de wet van 2 juli 1956, de delen van Sint-Michiels, die rond het station lagen, bij Brugge genaast.

Nu heeft de stad Brugge een oppervlakte van 3.500 ha.

J. DE SMET

22) Rijksarchief te Brugge. Leiedepartement, Reg., n° 124, f° 81 en 145; reg. n° 130, f° 132 en reg. n° 112, f° 94 v°.